
GYORS TÉNYKÉP

TÁRSAS VÁLLALKOZÁSOK NÓGRÁD ÉS PEST MEGYÉBEN*

(Joint Ventures in Nógrád and Pest Counties)

BIHARI ZSUZSANNA

A dolgozat arra vállalkozik, hogy a *Cégbíróságokon bejegyzett új társaságok* adatainak feldolgozásával Nógrád és Pest megye példáján bemutassa a társas vállalkozások alakulásának jellegzetességeit. Az adatok értelmezésének kiindulópontja a gazdasági rendszer-váltás és válság ténye. A gazdasági visszaesés megállásának és a fellendülés megindulásának feltétele az adott piacokon versenyképes és a változó feltételekhez alkalmazkodni képes gazdálkodó szervezetek létrejötte. A Cégbizonylatokban megjelenő adatokban a *magyar gazdaság átalakulásának fő folyamatai* összegződnek, benne az induló vállalkozások éppúgy megtalálhatók, mint az állami vállalatok szervezeti és részben tulajdonosi átalakulásának következtében létrejött társaságok.¹ A honi gazdaság szerkezeti és szervezeti átalakulása egyben azt is jelenti, hogy a meglévő erőforrások új mozgásformákat és értékesülési módokat találtak. A Cégbizonylatokban megjelenő adatok értelmezésének jelentős korlátja, hogy az új tőkebevonást jelentő társaságok alapítása és korábbi gazdálkodó szervezetek társaságokká történő átalakulása – amely korábban befektetett tőke formaváltozását testesíti meg –, e két nagyon különböző folyamat nem különíthető el.

Kiválasztott terepünk, Nógrád és Pest megye bár szomszédos, de a természeti adottságokat, illetve a társadalmi és gazdasági mutatókat tekintve gyökeresen eltérő karakterű megyék. A dolgozatban kiinduló állapotként elfogadjuk *Nemes Nagy* és *Ruttkay* 1989-ben készült tanulmányának azon megállapítását, mely szerint míg Pest megye a vállalkozók arányát tekintve Budapest mögött a második helyen állt, addig Nógrád megye az utolsó volt (*Nemes Nagy J. – Ruttkay É. 1989*).

Budapest az elemzésből kimarad annak ellenére, hogy a főváros hatása, illetve annak hiánya e két megye már kialakult és még formálódó gazdaságára – területenként különböző mértékben – erős befolyással bír. A főváros csak annyiban van jelen e munkában,

*A dolgozat az OTKA T IV. 4723. sz., A gazdasági válság és átalakulás regionális problémái című kutatás résztanulmánya alapján készült.

amennyiben a Pest és Nógrád megyei székhelyű vállalkozások telephelyeik, fiókjaiak vagy vezetőik révén kötődnek Budapesthez.)

Az elemzés homlokterében a vállalkozások elhelyezkedésének, koncentrációjának és hiányának térbeli összefüggései állnak. A vállalkozások alakulásának regionális aspektusait kutatva mind *Schmuck Ottó* országos és nagytérégi vizsgálata (*Schmuck O.* 1992), mind *Nemes Nagy József* tanulmánya a társas vállalkozások makro-, megyei és kistérségi szintű területi differenciálódásának folyamatai kapcsán (*Nemes Nagy J.* 1993), valamint *Rechnitzer János* is az innovációk terjedésének tapasztalatai alapján (*Rechnitzer J.* 1993) erőteljes regionális különbségek kialakulásáról tudósít. A legfontosabb jellegzetesség Budapest dominanciája, ahol a vállalkozások közel fele jegyeztetett be. A vállalkozások alakulása szempontjából alapvető törésvonal húzódik a főváros és a vidék, illetve az ország keleti és nyugati része között. A *Nemes Nagy* által számolt „gazdasági egészség” mutatója² Tolna megye kivételével csak az ország nyugati megyéiben, valamint Pest és Csongrád megyében vesz fel pozitív értéket (*Nemes Nagy J.* 1992, 218. o.). A megyék ily módon kialakult rangsorában az 1989-es állapothoz képest Győr-Moson-Sopron, Vas és Komárom-Esztergom megye előretörése állapítható meg, s e három megyét követi a vizsgálatunk tárgyát képező Pest megye. Nógrád megye a 16. helyre került megelőzve Békés, Szabolcs-Szatmár-Bereg és Borsod-Abaúj-Zemplén megyéket.

Nógrád és Pest megye gazdasági karaktere

Nógrád megyét röviden aprófalvas településszerkezetű, nehézipari válsággócként határozhatjuk meg. Az 1990-es népszámlálás idején a megyében csak 15 faluban éltek kétezer főnél többen, és településeinek több mint felében, 68 faluban a népesség nem érte el az ezer főt. A természetföldrajzi, történelmi okok folytán kialakult aprófalvas településhálózatban a statisztika elöregedést, alacsony iskolázottsági szintet, népességfogyást mutat (*Váradi M.* 1993).

Nógrád megye gazdasága a század első harmadában, majd a „szocialista” iparosítás során domináns módon a nehéziparra szerveződött. A ipar elhelyezkedése területileg rendkívül koncentrált, bár a koncentráció mértéke csökkenő. 1986-ban még az összes Nógrád megyei munkahely 60%-a a salgótarjáni iparvidékhez tartozó településeken található, 1990-re ez az arány 47%-ra apad. A megyeszékhely mögött Balassagyarmat kiegyensúlyozott szerkezetű gazdasága a legnagyobb munkaadó a megyében. Emellett a tradicionális üzemek (Romhány), a városok, agrárközpontok és a kedvező közlekedéscsúszó földrajzi helyzetben lévő nagyobb települések voltak képesek tőkét megkötni (pl. Rétság, Bercel, Nagyoroszi, Drégelypalánk). A munkahelyek száma 1990-ben mindösszesen 13 településen haladta meg a munkavállalók számát. Nógrád megye hat városában és hét községében³ koncentrálódik a Nógrád megyei munkahelyek háromnegyede.

A munkahelyhiányos körzetekben élők részben a megyei gócpontokba ingáznak, de a Külső-Cserhát vidékéről, a Galga-parti falvakból és a 2-es út mentén fekvő településekről

sokan Pest megyében kerestek megélhetést. A fő ingázási irányok: Vác, Gödöllő, Iklad, Aszód, valamint Budapest.

Nógrád megye iparának a gazdasági átalakulás jelenleg zajló folyamatai szempontjából nagyon fontos jellegzetessége, hogy a 60-as és 70-es évek ipartelepítési gyakorlata következtében a megyében csekély volt a megyei székhelyű gazdálkodó szervezetek száma. A gazdaság eltartókéességét a telephelyek széles hálózatán keresztül bővítették. 1985-ben például 35 vállalat és 23 gazdasági társaság mellett 100 megyei székhelyű és 85 nem megyei székhelyű, elsősorban fővárosi telephely működött az iparban. (Összesen 298 telephely létéről tudósít a statisztikai évkönyv.) Ennek következtében az ipar jelentős része, de nem csak az ipar más megyék, illetve Budapest érdekeitől függő helyzetbe került (Perger É. 1994).

A 80-as évek világgazdasági válsága, a regionális piaci válság bebizonyította, hogy túlzott méretű és korlátozottan versenyképes kapacitások halmozódtak fel Magyarországon. A gazdasági válság és piacvesztés elsőként érte el Nógrád megye nagy gazdálkodó szervezeteit. A gazdaság mélyrepülése 1990-ben vette kezdetét. A válság kiterjedését leképező mutató, a munkanélküliségi ráta 1993 közepére Nógrád megyében volt a legmagasabb. A munkanélküliek első nagy hullámát az elsősorban budapesti, Pest és Heves megyei székhelyű vállalatok bezárt telephelyeiről kiáramló munkaerő jelentette. Ezek 1990 és 1992 között 11 913 fővel csökkentették a foglalkoztatottak számát, majd a bányászat és a kohászat leépítése növelte a munkanélküliek tömegeit.⁴ A legmagasabb értéket Szécsény körzetében regisztrálták, ahol 1994 első negyedévében 28,8%-os volt a munkanélküliségi ráta, de a legalacsonyabb értéket mutató balassagyarmati körzetben is 20% felett van az egzisztencia nélküliek aránya.⁵ Így az egész megyét átfogó válságról beszélhetünk.

Pest megye ezzel szemben mind természeti adottságait, mind gazdaságát tekintve nagyon heterogén képződmény. A főváros közelségétől nem függetlenül a megye társadalom-statisztikai mutatói rendre az országos átlagnál kedvezőbbek voltak. Ezek az átlagok azonban egy erősen tagolt településrendszer jellegzetességeit egyneműsítik. A fogyó, előregedő, alacsony képzettségi mutatókkal jellemezhető aprófalvas Ipoly-völgye és Galga-mente, az agrárfalvakból álló Tápióság és az alföldi tanyás települések adataival a módosabb társadalmi rétegek által preferált (és megfizethető) természeti környezetben kertvárosodási tendenciákat mutató, illetve főváros-közeli, helyenként ipari, de döntően a tercier szektor felé toló foglalkoztatási és gazdasági szerkezetű, a képzett rétegek magas arányával, az átlagosnál lényegesen jobb infrastrukturális ellátottsággal (és egy kettéváló társadalommal: öslakosok és betelepülők) leírható falvak adatai olvadnak össze az átlagban.

Pest megye gazdaságának szerveződése Budapest közelsége miatt sajátosságok képet mutat. Pest megye munkahelyei mindössze az aktív népesség kétharmadát lennének képesek eltartani, így harmadának a megyén kívül kell munkát találnia. Az ingázás iránya elsősorban Budapest. A fővárossal szomszédos, valamint a fő közlekedési vonalak mentén 30–50 km-es körzetben fekvő települések munkavállalóinak, illetve ingázóinak túlnyomó többsége

sege Budapesten talált magának munkát. Pest megyén belül a munkahelyek koncentrációja nem oly mértékű, mint Nógrád megyében.

Pest megye 15 városának gazdasági kapacitása a Pest megyei munkahelyek 48%-át adta 1990-ben. Ezen belül az agglomerációs városok szabálytalan képletet mutatnak. Míg a városok rendre saját népességüket és a környező települések munkaerejét foglalkoztatják, és így viszonylag alacsony az ingázók aránya (Nagykőrös 11,1%, Vác 22,1%), addig az agglomeráció városaiból a népesség több mint fele ingázik. Az ingázás mértéke Érden a legmagasabb (71%), majd Budaörs (61%), Dunakeszi (58%) és Szigetszentmiklós (56%) következik. Másrészt az e városokban lévő munkahelyek egy részét a vonzáskörzethez tartozó településekről töltik be, így az agglomerációs városok egy „normál” városnál jelentősebb munkaerő forgalommal jellemezhetők.

Pest megyében a legnagyobb ipari központok a fővárostól kellő távolságban épültek ki: Vác, Gödöllő, Cegléd és Nagykőrös nagy tökeerejű, önálló vonzáscentrumokká váltak. A városokon kívül az ipartelepítés során létrehozott üzemegységek (pl. Iklad, Solymár) vagy mezőgazdasági nagyüzemek (pl. Herceghalom, Szob) rendelkeznek a település határain túlnövő gazdasággal. Pest megye területét is behálózzák a vállalatok telephelyei, a mezőgazdasági nagyüzemek melléküzemágai.

A gazdasági válság Pest megye gazdálkodó szervezeteit is utolérte. A visszaesés generátora Pest megyében a KGST-orientált élelmiszeripar és a nagyipari szektor összeomlása volt. Időben először a KGST-függő élelmiszeriparból élő Nagykőrös és környékén alakult ki nagymérvű munkanélküliség, de hamar „felzárkóztak” az önálló iparral nem rendelkező mikro-körzetek is a nagyipari termelés visszaeséséből következő telephelybezárások miatt (Vácegres, Kóspallag). Ezzel egyidőben veszteségesekké váltak a mezőgazdasági termelőszövetkezetek ipartól egyoldalúan függő melléküzemágai, ezért megszűntek vagy felszámolták azokat, tovább csökkentve ezzel a foglalkoztatást (Dömsöd, Makád, Lórév, Tóalmás, Szentlőrinc-káta, Szentmártonkáta).

1992 végére kialakult egy viszonylag magas munkanélküliséggel küszködő, egybefüggő depressziós zóna a megye határán, amely a Galga-vidéktől egészen a Csepel-szigetig húzódik, s amelynek van egy nyúlványa a 4-es és 5-ös út vonala által határolt belső perifériára.⁶ E válságövezetbe ékelődik az Ikladra és Aszódra telepített ipar és a hagyományos agrárpiazi termelés által kondicionált településkör.

Vállalkozások Nógrád és Pest megyében

Nógrád és Pest megye a vállalkozások intenzitásának tekintetében a megyék rangsorának két pólusához tartozik. Nógrád megye az ezer lakosra jutó gazdasági társaságok számát tekintve mindig az országos átlag alatt volt, de amíg 1990-ben a vidéki átlagot meghaladta e mutató, addig 1991-ben és 1992-ben messze elmaradt a vidéki átlagtól (Perger É. 1994). Ezzel szemben Pest megye a vizsgált időszakban mindvégig a vidéki átlagmuta-

tókat emelő megyék közé tartozott, bár a gazdasági átalakulást megelőző korszakhoz képest csökkenő mértékben.

1. TÁBLÁZAT

*Ezer lakosra jutó gazdasági szervezetek és egyéni vállalkozók száma, 1992
(Number of economic companies and private entrepreneurs per one
thousand inhabitants, 1992)*

	Jogi személyiségű	Nem jogi személyiségű	Egyéni vállalkozók száma
	gazdasági szervezetek száma		
Nógrád	4,3	4,8	38,8
Pest	6,0	5,3	58,0
Vidék	4,7	5,1	53,6
Országos	6,7	6,8	58,7

Forrás: Nógrád megye statisztikai évkönyve, 1992.

A két megye vállalkozásainak elemzéséhez kiinduló pontként kezelhetjük *Fazekas Károly* vizsgálatait, aki a munkanélküliség területi különbségeit keresve faktoranalízis segítségével⁷ a körzeteket a gazdaság ipari jellege illetve a vállalkozások intenzitása szerint kategorizálta (*Fazekas K.* 1993.) Az 1990, 1991-es adatok alapján kialakult térképen Nógrád megyében csak Salgótarján és Balassagyarmat körzete mutat vállalkozási jegyeket, míg Pest megyének csak az alföldi régiói – Monor, Nagykáta, Cegléd, Dabas környéke – nem ipari jellegű nem vállalkozói kistérségek, Nagykőrös környéke ipari jellegű nem vállalkozó régió, valamint a budai oldalon az aprófalvas településszerkezetű Zsámbéki-medence nem tekinthető vállalkozó körzetnek. Ezzel szemben a volt Váci járást, Százhalombattát és Szigetszentmiklós környékét ipari jellegű vállalkozói térségeknek találta, a volt szentendrei, budaörsi, érdi, dunakeszi és a gödöllői járást a nem ipari jellegű vállalkozói térségek közé sorolta.

A továbbiakban a *Cégekönyvben* közzétett bejegyzett társaságok adatainak települési szintű elemzésével pontosítjuk ismereteinket. A Cégekönyv adatait 1989-től 1993. június 30-ig követjük. A tanulmány a közölt paraméterek közül az alábbiakat dolgozza fel: vállalkozási forma, a vállalkozás székhelye, telephelyei és fiókjai, a vállalkozás alapításának éve, a vállalkozás alapítói vagyona, kültagok vagyona, valamint az ügyvezetők lakóhelye.

Az adatok a vállalkozások alapításkori állapotát írják le, a későbbi módosulások nem szerepelnek az adatok között (alaptőke felemelése, leszállítása, csőd, illetve felszámolás, megszűnés stb.).

A társaságok alapításának ideje

Az 1989 és 1993. június 31-dike között bejegyzett társaságok száma Nógrád megyében 1191, Pest megyében 7348 (2. táblázat). A társasági törvény megjelenése előtt Nógrád megyében 7, Pest megyében 66 társaság született. 1989-ben 156, illetve 946 társaság kezdte meg működését. Mindkét megyében 1990-ben szaporodott meg a társaságok száma. Ebben az évben alakult meg a vizsgált időszakban bejegyzett társaságok 34, illetve 27%-a. Ebben minden bizonnyal szerepet játszott a gazdálkodó szervezetek és gazdasági társaságok átalakulásáról szóló 1989. évi XIII. törvény hatályba lépése is. A következő évben Nógrád megyében stagnált (30%), Pest megyében fokozódott a cégalapítási kedv (33%). Az előző évhez képest 1992-ben már mindkét megyében csökkent az új társaságok száma.

Külön érdekesség az 1991. év végi cégalapítási dömping. Nógrád és Pest megyében 1991 decemberében kezdte meg működését a vizsgált időszak alatt bejegyzett összes gazdasági társaság 14–15%-a. E mögött nem találtunk gazdasági folyamatok által alátámasztott indokot, a társaságok 1991 decemberi szaporodásának okát inkább abban látjuk, hogy a legkésőbb 1991. december 31-ig megalakított társaságok részesülhettek öt évre szóló társasági adó kedvezményben. Másrészt e jelenség összefüggésbe hozható a csőd-törvény megjelenésével, mivel a csődveszélyes helyzetben lévő cégek számára ez lépés-kényszert jelentett – „menteni, ami menthető” alapon –, s ez felgyorsította az állami vállalatok szervezeti átalakulását. Csődveszély nélkül is a társaságok számának gyarapodása irányába hatott az állami vállalatok szervezeti decentralizációja. A tevékenységek társaságokba szervezését és azok önálló gazdálkodását egy hatékonyabb szervezeti rendszer kiépítésének eszközéül használták. A létrehozott társaságoktól a túlfoglalkoztatásból, a vállalati belső elosztási mechanizmusok működéséből, az érdekeltség hiányából fakadó stb. problémák megoldását várták.⁸ Nem mellékes a vállalkozások működését mindig érzékenyen érintő szabályozási környezet változása, amely a költségelszámolásban rejlő lehetőségek kihasználása céljából társaságok alapítására ösztönözte a honpolgárokat. Ha ezen tényezők együtteséhez hozzáadjuk a társasági adó kedvezmény megszűnését, magyarázatát találjuk a vállalkozási kedv növekedésének.

Nógrád megyében az 1191 bejegyzett társaság 7,3 milliárd forint, Pest megyében 7348 társaság 29,7 milliárd forint tőkebefektetést testesít meg. Az egy társaságra jutó tőke Nógrád megyében kb. 40%-kal magasabb, mint Pest megyében, ami ellentmond a két megye gazdasági adottságainak különbségei és Nógrád megye kondíciói által sugallt várakozásainknak.

2. TÁBLÁZAT
A társaságok száma és alaptőkéje [MFt] társasági formánként az alapítás éve szerint
(Number and founding capital [in million HUF] of the companies by form in the year of the foundation)

Társasági forma	Nincs adat		1989 előtt		1989		1990		1991		1992		1993		Összesen	
	db	alap-tőke	db	alap-tőke	db	alap-tőke	db	alap-tőke	db	alap-tőke	db	alap-tőke	db	alap-tőke	db	alap-tőke
Szövetkezet	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	9	359,9	0	0	9	359,9
KKT	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	11	2,6	0	0	11	2,6
GMK	1	0	3	0,4	50	0,5	82	250,8	8	1,0	0	0	0	0	144	27,8
JGM	0	0	0	0	2	0,0	5	0,0	0	0	0	0	0	0	7	0
BT	0	0	0	0	16	61,9	108	89,3	197	63,9	159	180,1	1	0,2	481	395,3
Egyesülés	0	0	0	0	3	1,1	1	0,3	0	0	0	0	0	0	4	1,3
Közös vállalat	0	0	3	97,1	5	205,0	0	0	0	0	0	0	0	0	8	302,1
KFT	1	1,7	1	5,0	77	931,3	209	1 058,5	142	438,9	80	404,8	1	1,0	511	2 841,3
RT	0	0	0	0	3	81,2	3	433,7	7	2 872,3	1	10,0	0	0	14	3 397,2
Egyéni cég	0	0	0	0	0	0	2	3,0	0	0	0	0	0	0	2	3,0
Nincs adat	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0
Összesen	2	1,7	7	102,5	157	1 281,0	410	1 610,7	354	3 376,1	260	957,4	2	1,2	1 192	7 330,4

Táblázat folytatása

Társasági forma	PEST MEGYE														Összesen	
	Nincs adat		1989 előtt		1989		1990		1991		1992		1993		db	alap-tőke
	db	alap-tőke	db	alap-tőke	db	alap-tőke	db	alap-tőke	db	alap-tőke	db	alap-tőke	db	alap-tőke		
Vállalat	0	0	2	107,0	0	0	0	0	1	1,2	0	0	0	0	3	108,2
Szövetkezet	0	0	17	301,3	1	0	4	128,3	4	59,9	18	223,7	1	0,0	45	713,2
KKT	0	0	0	0	4	20,2	5	5,5	13	1,3	55	10,4	2	0,0	79	37,3
GMK	1	0,0	30	2,6	257	51,7	260	556,0	69	13,4	3	0,1	0	0	620	123,8
JGM	0	0	0	0	17	0,3	10	0,1	10	0,4	0	0	0	0	37	0,9
BT	0	0	1	0,1	99	144,2	364	239,2	1 158	1 459,0	1 062	479,2	102	0,0	2 786	2 339,2
Egyesülés	0	0	0	0	3	3,4	0	0	0	0	2	5,2	0	0	5	8,6
Közös vállalat	0	0	1	60,8	8	819,4	1	6,6	0	0	1	1,0	0	0	11	887,8
KFT	5	4,0	13	50,9	543	1 990,7	1 312	7 742,3	1 153	3 530,9	610	2 276,3	47	0,1	3 683	15 676,6
RT	0	0	2	37,0	14	1 737,3	14	2 287,0	12	1 526,9	21	4 246,4	0	0	63	9 834,5
Egyéni cég	0	0	0	0	0	0	5	0,4	8	1,1	1	0	0	0	14	1,7
Külf. cég képv.	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	1	0
Nincs adat	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0,1	0	0	1	0,1
Összesen	6	4,0	66	559,6	946	4 767,1	1 976	10 465,4	2 428	6 594,3	1 774	7 242,3	152	0,1	7 348	29 731,8

Forrás: lásd 124. oldal.

Az okokat keresvén az állami vállalatok átalakulásának hatását vizsgáljuk meg. Az állami vállalatok átalakulásának mértékéről az ÁVÜ által a kutatók számára készített adatbázisból tájékozódunk. Ebből tudjuk, hogy Pest megyében 70 Pest megyei székhelyű állami vállalatból 40 alakult át 13 milliárd forint jegyzett tőkével. Ez az összeg a vizsgált időszakban bejegyzett tőkének mintegy 40%-a. Nógrád megyében az állami vállalatokból alakult 14 társaság saját vagyona lefedi az 1989-től 1993-ig bejegyzett társaságok alapítói vagyonának 71,6%-át. Vagyis Pest megyében a tőkét koncentrálnó állami vállalatokból átalakult gazdasági szervezetek súlya kisebb, mint Nógrád megyében. Ennek egyik oldalról az az oka, hogy Nógrád megyében az új tőkebefektetést jelentő vállalkozások száma viszonylag alacsony. Másik oldalról könnyen belátható, hogy a nehézipar gazdaságos üzemméretei nagy tőkelekötést igényelnek, vagyis Nógrád megyében tőkeigényes állami vállalatok alakultak át társaságokká, s ez megemelte az egy társaságra jutó tőke nagyságát.

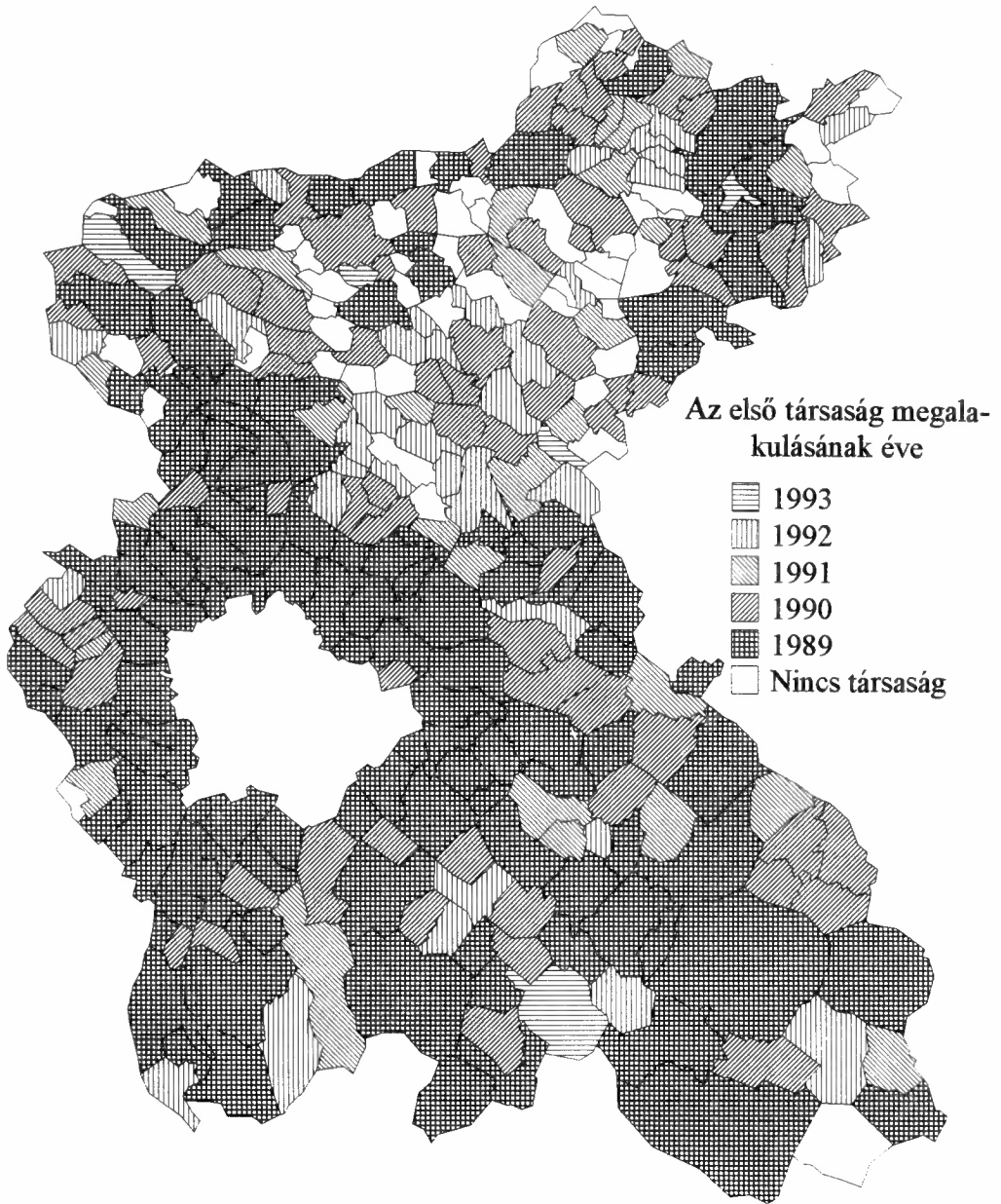
A gazdasági társaságok terjedése a településhálózatban

A vállalkozások időbeli és térbeli terjedése Nógrád és Pest megyében más-más mintát követ. A 3. táblázat adataiból láthatjuk, hogy míg Pest megyében 1989-ben már a települések kétharmadán működött társaság, addig Nógrád megyében alig több mint az ötödén. Az utóbbi megyében elsősorban a városokban, a fő közlekedési útvonalak mentén fekvő településeken, illetve korábbi gazdasági központokban indult meg a társas vállalkozások alapítása. 1990-ben Nógrád megyében már a települések felében alapítottak gazdasági társaságot. Ugyanebben az évben Pest megyében a társadalomstatistikai mutatók alapján peremhelyzetűnek ítélt településeken is megindult a fejlődés, egybefüggő vállalkozásihiányos területként a Felső-Galga-vidék maradt meg, de 1991-ben már ezeken a településeken is találunk társaságokat. Így Pest megyében csak egy-egy település maradt ki a társas vállalkozások székhelyének listájából, vagyis *a gazdaság szervezeti rendszerének átalakulása, a piacgazdaság kiépülése az egész megyére kiterjedő folyamat (1. ábra).*

Nógrád megyében 1991-re kialakult a társas vállalkozásoknak egy nagyon jellegzetes földrajzi eloszlása. Eszerint a 2-es, 21-es és 22-es út mentén megszakítás nélkül sorakoznak azon települések, ahová bejegyeztek társas vállalkozást. E félköríven belül a nagyobb ipari és agrárközpontokban indult meg a társaságok alakulása, de a Belső-Cserhát vidékén ott láthatók a társas vállalkozással nem rendelkező települések fehér foltjai. Úgy tűnik, *Nógrád megyében megtorpant a vállalkozások térbeli terjedése.*

1. ÁBRA

Az első társaságok megalakulásának éve Nógrád és Pest megyében
(Year of establishment of the first partnership in Nógrád and Pest counties)

3. TÁBLÁZAT

*A települések száma az első társaság megalapításának éve szerint
(Number of settlements by the year of foundation of the first company)*

Alapítás éve	Nógrád megye		Pest megye	
1989	28	23,1	121	66,5
1990	33	27,3	33	18,2
1991	19	15,7	14	7,7
1992	5	4,1	7	3,8
Nincs bejegyzett társaság	36	29,8	7	3,8
Összesen	121	100,0	182	100

Forrás: lásd 124. oldal.

A társaságok általános jellemzői

Nógrád és Pest megyében a vállalkozások közel fele jogi személyiség nélküli gazdasági társaság (4. táblázat): Nógrád megyében a betéti társaságok 40%-os, a gazdasági munkaközösségek 12%-os részesedéssel bírnak, Pest megyében ennél kb. 8%-kal kisebb e két típus súlya. A Nógrád megyei társaságok ugyanakkor nemcsak az abszolút számokat nézve, de arányaikban is lényegesen szegényebbek, mint Pest megyei társaik. *E jelenség mögött elsősorban a mobilizálható tőke nagyságának különbségeit látjuk, vagyis Nógrád megyében a vállalkozók kevésbé képesek a jogi személyiségű, nagyobb tőkeigényű társaságok megalapítására, mint Pest megyében.* A nem jogi személyiségű gazdasági társaságok között 1989-ig leggyakrabban a gmk-kat jegyezték be, 1990-ben a betéti társaságok száma már meghaladta a gmk-k számát, majd 1991-től a legkedveltebb formává a betéti társaság vált. *Feltételezzük, hogy az esetek jelentős részében a költségelszámolás szabályozása és a javadalmak nem bérként, hanem számla ellenében történő, így társadalombiztosítási kötelezettséggel nem terhelt kifizetésének lehetősége tette oly kedvelté ezt a társasági formát.*⁹

Nógrád megyében a legtöbb tőkét a részvénytársaságokba fektették, míg Pest megyében a társaságok több mint felét adó korlátolt felelősségű társaságokban működik a tőkék 52,7%-a. Ennek ellenére a kft.-k átlagos tőke nagysága szintén Nógrád megyében a magasabb, mivel – amint arról fentebb volt már szó – Nógrád megyében a kft.-k között felülreprezentáltak az állami vállalatok átalakulása révén keletkezett nagy alaptőkéjű társaságok, míg Pest megyében túlsúlyban vannak a minimális tőkével létrehozott kft.-k, ami természetszerűleg lefelé húzza a megye átlagát.

4. TÁBLÁZAT
A cégek megoszlása társasági forma szerint
(Breakdown of the companies by form)

forma	Nógrád megyei társaságok				Pest megyei társaságok			
	száma		alaptőkéje		száma		alaptőkéje	
	db	%	M Ft	%	db	%	M Ft	%
Vállalat		0,0		0,0	3	0,0	108,2	0,4
Szövetkezet	9	0,8	359,9	4,9	45	0,6	713,2	2,4
KKT	11	0,9	2,6	0,0	79	1,1	37,3	0,1
GMK	144	12,1	27,8	0,4	620	8,4	123,8	0,4
JGM	7	0,6	0,0	0,0	37	0,5	0,9	0,0
BT	481	40,4	395,3	5,4	2 786	37,9	2 339,2	7,9
Egyesülés	4	0,3	1,3	0,0	5	0,1	8,6	0,0
Közös vállalat	8	0,7	302,1	4,1	11	0,1	887,8	3,0
KFT	511	42,9	2 841,2	38,8	3 683	50,1	15 676,6	52,7
RT	14	1,2	3 397,2	46,3	63	0,9	9 834,5	33,1
Egyéni cég	2	0,2	3,0	0,0	14	0,2	1,7	0,0
Külf. cég képv.		0,0		0,0	1	0,0	0	0,0
Nincs adat	1	0,1	0	0,0	1	0,0	0,0	0,0
Összesen	1 192	100,0	7 330,4	100,0	7 348	100,0	29 731,8	100,0

Forrás: A Cégekötlet alapján saját számítás.

A szervezeteket hasonlóképp tagolja az, ha a társaságok tőkéjének nagysága szerint csoportosítjuk a cégeket (5. táblázat). Egymillió forint alatti tőkével rendelkezik Nógrádban a társaságok 46%-a, Pest megyében 44%-a. Ezek közül mindkét megyében a legtöbb 10 és 50 ezer forint közötti alaptőkével kezdte meg működését. Nógrád megyében 100 és 500 ezer forint közötti tőkével a társaságoknak 15,3%-a rendelkezik, Pest megyében 12,7% ez az arány. Az egymillió forint alatti alaptőkéjű társaságok az összes tőke alig több mint 1%-át működtetik.

A másik póluson a százmillió forint feletti befektetéseket képviselő társaságok vannak. Nógrád megyében összesen 16, Pest megyében 48 ilyen társaság működik. Arányait tekintve Nógrád megyében a társaságok 1,4%-ában termel eredményt az összes befektetett tőke 67,1%-a, Pest megyében pedig a cégek 0,7%-a forgatja a tőkék 60,6%-át. S ez azt mutatja, hogy Pest megyében a nagy társaságok tőkeerősebbek, mint Nógrád megyében.

Az egy-száz millió forint nagyságrendű tőke mindkét megyében az összes tőke 38,1%-át adja. Nógrád megyében azonban a cégek 48,2%-a, Pest megyében 53,6%-a osztozik e vagyonon. *Az arányszámokat nézve feltűnő, hogy alig találhatóak 10-50 millió forintos alaptőkével rendelkező társaságok.*

A legnagyobb különbség a két megye között a kis, egymillió alatti alaptőkével működő társaságok súlyában van. Míg Nógrád megyében a társaságoknak csak 23%-a, Pest megyé-

ben 32%-a rendelkezik a kft.-k alaptőkéjének minimumával, egymillió forinttal. A következő kategóriában már nincs ekkora különbség, az egy-tíz millió forintos befektetések aránya Nógrád megyében 21,4%, Pest megyében 18,5%. Ebben a kategóriában az alaptőkék zöme nem haladja meg az ötmillió forintot, amit a kialakult 2,5 millió forint alatti átlagok is jeleznek. E két kategóriát együttvéve Pest megyében a társaságoknak több mint a fele egymillió forintos, illetve egy-tíz millió forint közötti tőkét működtet.

5. TÁBLÁZAT

*A társaságok megoszlása az alaptőke nagysága szerint
(Breakdown of the companies by amount of founding capital)*

Alapító vagyon nagysága	Nógrád megye				Pest megye			
	száma		alaptőkéje		száma		alaptőkéje	
	db	%	M Ft	%	db	%	M Ft	%
Nincs adat	60	5,0	0	0,0	152	2,1	0	0,0
1 M alatt	542	45,5	85,0	1,2	3 217	43,8	394,0	1,3
1 M	275	23,1	275,0	3,8	2 371	32,3	2 371,0	8,0
1 – 10 M	255	21,4	605,8	8,3	1 357	18,5	2 994,0	10,1
10 – 50 M	34	2,9	865,7	11,8	168	2,3	3 630,5	12,2
50 – 100 M	10	0,8	582,5	7,9	35	0,5	2 324,9	7,8
100 – 1 Mrd	15	1,3	3 416,5	46,6	43	0,6	11 381,3	38,3
1 Mrd felett	1	0,1	1 500,0	20,5	5	0,1	6 636,1	22,3
Összesen	1 192	100,0	7 330,4	100,0	7 348	100,0	29 731,8	100,0

Forrás: A szerző saját számítása.

Ezek a számok azt bizonyítják, hogy *Nógrád megye vállalkozásai vagyonuk nagyságát tekintve meglehetősen polarizáltak.* A társaságok közel fele nagyon alacsony tőkével rendelkezik, míg a tőke kétharmada néhány cégben koncentrálódik. Tehát Nógrád megyében a két pólus uralja a képet, miközben nem túl széles a kis és közepes nagyságú cégek mezőnye. *Pest megyében hasonlóképpen magas a tőke koncentrációja, de ezzel együtt létezik egy széles kis- és középvállalkozói réteg is.*

E réteg azért kap különös hangsúlyt, mert feltételezhető, hogy Magyarországon nem halmozódtak fel akkora magánvagyonok, amelyek 50–100 milliós alaptőkéjű társaságok indítását lehetővé tennék. Ezért a magánszféra kockázattűrő befektetései inkább a nagyszámú 10 millió forint alatti alaptőkéjű társaságokban fordulhatnak elő. Ez egyben azt is jelenti, hogy *a magánvállalkozói réteg Pest megyében mind számát, mind tőkeerejét tekintve jelentősebb, mint Nógrád megyében.*

Társaságok és települések

Nógrád és Pest megyében a társaságok alaptőke szerinti megoszlásában megmutatkozó koncentráció a települések szintjén is megjelenik. Pest megyében 6 település, sorrendben Gödöllő (372 db, 4,5 Mrd Ft), Vác (348 db, 3,5 Mrd Ft), Budaörs (479 db, 2,3 Mrd Ft), Törökbálint (124 db, 2,1 Mrd Ft), Érd (466 db, 2,0 Mrd Ft) és Cegléd (233 db, 1,8 Mrd Ft) városokba a társaságok 27,5%-át és az összes új társaság vagyonának 57,7%-át jegyezték be.¹⁰ Százmillió forint feletti az alapítói vagyonok összege további 39 településen.

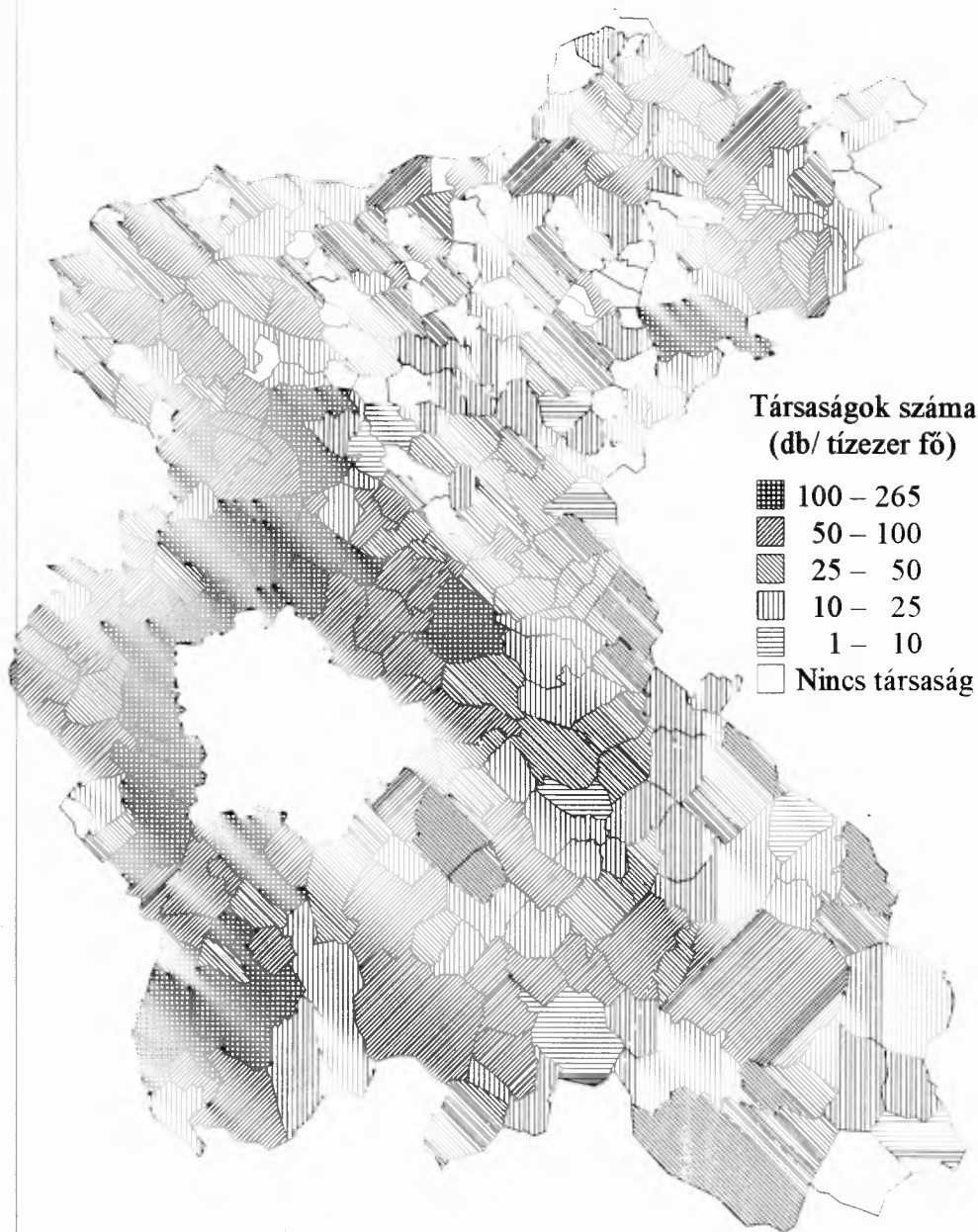
Nógrád megyében egyedül Salgótarjánban haladja meg a milliárdos nagyságrendet a befektetett tőke. A megyeszékhelyen koncentrálódik az összes bejegyzett társaság 35,4%-a, az összes tőke közel fele, 46,4%-a. Százmillió forint feletti a felhalmozott tőke az öt városban (Bátonyterenye 722 M Ft, Pásztó 626 M Ft, Balassagyarmat 369 M Ft, Szécsény 339 M Ft és Rétság 289 M Ft) és Romhányban (409 M Ft), Palotáson (232 M Ft), Nógrádkövesden (215 M Ft), végül Nagyorosziban (106 M Ft). A városokban működik az összes társaság 76,6%-a és a felhalmozott tőke 78,5%-a.

A továbbiakban a tízezer lakosra jutó társaságok számát és az összes befektetett tőke egy lakosra jutó értékeinek szóródását és csoportosulásait figyeljük a térképeken. (2. és 3. ábra) A magánszektor fejlődését illetően a társaságok számára vonatkozó adatok kevesebb torzítást tartalmaznak, mint a befektetett tőkére vonatkozók. Ennek az az oka, hogy az állami vállalatok átalakulásával létrejövő társaságok tőkeereje magasabb, mint az induló vállalkozásoké. Ennek következtében a tőkék eloszlásában (minthogy a 100 millió forint feletti tőkéjű társaságokban koncentrálódik a tőkéknek közel kétharmada) az állami nagyipar és gazdasági struktúra nagyobb mértékben rekonstruálódik. (Egy példa: Nagykőrös a jelenlegi adatok szerint az átlagosnál valamivel kevesebb vállalkozói aktivitást mutat, és a felhalmozott vagyon nagysága alapján is messze elmarad a többi várostól – Nagykátával együtt. Ha azonban bejegyezték volna a Nagykőrösi Konzervgyár Rt.-t, akkor a társaságok száma nem ugrott volna meg, de a befektetett tőke összege és egy lakosra jutó nagysága alapján az első tíz település közé kerülne.)

A társaságok *tízezer lakosra jutó száma* Nógrád megyében magasabb, mint Pest megyében. Ez várakozásainkkal ellentétes, magyarázatát pedig abban kereshetjük, hogy Nógrád megyében mind a népesség, mind a településeknek viszonylag széles köre (30%) kirekesztődik az átlag számításából amiatt, hogy ott még nem jegyezték be társaságot, s ez egyben azt is jelenti, hogy a társaságok elhelyezkedése Nógrádban koncentráltabb, mint Pest megyében.

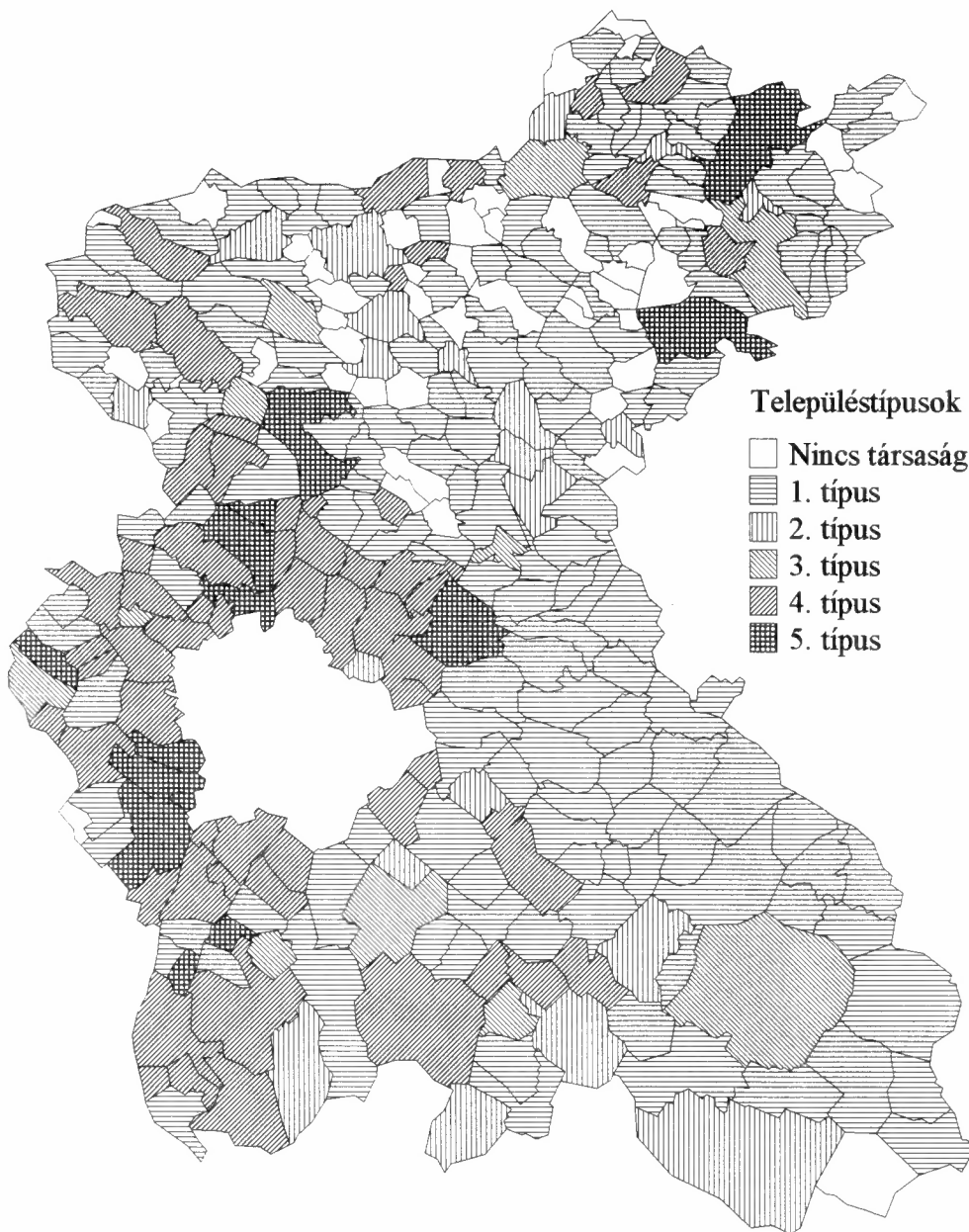
2. ÁBRA

*A tízezer lakosra jutó gazdasági társaságok száma
(Number of enterprises falling to ten thousand inhabitants)*

3. ÁBRA

Településtípusok a tízezer lakosra jutó társaságok száma
és az egy lakosra jutó befektetett tőke nagysága szerint
(Settlement types by number of economic companies per ten thousand inhabitants
and amount of invested capital per inhabitant)

Ezt a jelzőszámot térképre vetítve megerősödnek a társadalomstatistikai mutatók által már megrajzolt fejlettebb és elmaradottabb körzetek határai. Nógrád megyében egyedül Pásztón haladja meg e fajlagos mutató a 100-as küszöbértéket, míg Pest megyében 28 település tartozik ebbe a kategóriába. Ezek az agglomeráció Dunán túli oldalán fekvő, fővárossal határos települések; ez az ág a Dunakanyarban felnyúlik egészen Leányfaluig, továbbá Visegrád is ebbe a körbe tartozik. (200 feletti érték csak a budai agglomerációban fordul elő.) A pesti oldalon az agglomeráció északi települései közül Dunakeszi, Göd és Csomád tartozik a vállalkozásokkal jól ellátott települések közé. *Az agglomeráció vonulatán délre haladva Szigetszentmiklósig, Taksonyig nem találunk e csoporthoz tartozó települést.* Az agglomeráción kívül Vác, Gödöllő és Ráckeve, illetve Ráckeve környékén néhány település mutatója éri el a 100-as értéket.

A tízezer lakosra jutó társaságok száma 52 Pest megyei és 15 Nógrád megyei településen 50 és 100 közé esik. Pest megyében ezen települések fele a budapesti agglomerációhoz tartozik. Pest megyében a budapesti agglomeráción kívül az Ipoly-völgye, Ráckeve és Dabas környéke, valamint két város, Monor és Cegléd mutat élénk vállalkozói tevékenységet.

A másik oldalról figyelemre méltó, hogy sem Nagykőrös, sem Nagykáta nem került az előbbi csoportba, s azt láthatjuk, hogy Iklad kivételével a Galga-mentén, az egész Tápióságban, továbbá a volt ceglédi és nagykőrösi járásban ritka a vállalkozások szövedéke. A kapott eredményhez azonban hozzá kell tenni, hogy ezen agrárjellegű településkörben évtizedek óta folyó mezőgazdasági kistermelés (málnázó települések a Galga-mentén, földiás kertészetek Szentlőrinc-kátán, pálinkafőzés Kóka, primőr zöldségtermesztés Cegléd és Nagykőrös környékén) komoly bevételt jelent a családok számára. A vállalkozói igazolvány nélkül folytatható és adókedvezményeket élvező tevékenység nem vagy alig jelenik meg a vállalkozói tevékenységek, illetőleg a jövedelmek mutatói között.

Nógrád megyében a városokban és a Salgótarján, Szécsény, Balassagyarmat vonzásában lévő egy-két településen haladja meg e mutató az átlag értékét. *Nógrád megyében csak egy-egy településre, leginkább a városokra koncentrálódnak a társas vállalkozások.*

A társas vállalkozások tőkéjének egy lakosra jutó összege a társaságok számának alakulásához nagyon hasonló képet mutat. *A tízezer főre jutó vállalkozások száma és az egy lakosra jutó befektetett tőke nagysága alapján a vállalkozások jellemzőit tipizálhatjuk.* Az egy főre jutó befektetett tőke mutatójának alakulására a volt állami gazdálkodó szervezetekből létrejött nagy tőkeerejű társaságok döntő befolyással bírnak, ezért ahol az egy főre jutó tőke nagyon magas, ilyen társaságok létét feltételezzük. Nehézséget okozott a tipizálás során a kategóriaképzés határainak megállapítása, mert mind a két megye, mind a városok és a vidék között nagyságrendi különbségeket figyelhetünk meg (6. táblázat).

6. TÁBLÁZAT

*A társaságok száma és a befektetett tőke lakónépességre vonatkozó átlagos értékei
(Number of companies and the average figures of invested capital relating
the population)*

Átlagok	Nógrád megye		Pest megye		Együtt	
	db/10 000 fő	Ft/fő	db/10 000 fő	Ft/fő	db/10 000 fő	Ft/fő
Városok	88	55,360	101	43,777	98	46,709
Községek	28	15,909	66	25,277	61	24,029
Együtt	59	36,104	77	31,237	74	32,092

Forrás: A szerző saját számítása.

A vidéki átlag alatti, a vidéki átlagnak megfelelő és a városi átlag alatti, továbbá a városi átlagot elérő, illetve meghaladó mutatók alapján a következő kategóriaegyüttest állítottuk fel.

1. típus (2 város, 153 község): *Mindkét mutató alapján a vidéki átlag alatt maradó települések.* Az e körbe tartozó településeken kis számú és alacsony tőkéjű társaságok működnek. Ez a csoport mind Nógrád, mind Pest megyében igen széles.

2. típus (19 község): *A vállalkozások sűrűsége vidéki átlag alatti, de a befektetett tőke eléri, illetve jelentősen meghaladja a vidéki átlagot.* A magas egy főre jutó tőke mögött minden település esetében egy vagy néhány nagy tőkeerejű társaság áll. Nógrád megyében három településen 40 millió forint közeli, a többi esetben 50 millió forint feletti tőkéjű társaság, Pest megyében minden esetben 50 millió forintot meghaladó tőkével rendelkező társaságok miatt kerültek e kategóriába a települések.

3. típus (4 város, 8 község): *Az idesorolt településeken a társaságok sűrűsége a vidéki és városi átlag között helyezkedik el, a befektetett tőke mutatója azonban az átlagot minden esetben messze felülmúlja.* Ezek tehát olyan települések, ahol a vállalkozási intenzitás közepes, illetőleg annál erőteljesebb, de emellett jelentősnek mondható a nagy tőkeerejű társaságok súlya.

4. típus (7 város, 54 község): *Ezeken a településeken a társaságok sűrűsége meghaladja a vidéki, olykor a városi átlagot is, a tőke mutatója azonban a városi átlagot legfeljebb eléri.* Ebben a kategóriában a nagy tőkeerejű cégeknek kis szerep jut. A dolgozat elején megfogalmazott feltételezésünk szerint ez azt jelenti, hogy ezeken a településeken az állami szektor korábbi befektetéseinek aránya alacsony, vagyis a magánvállalkozások túlsúlyáról beszélhetünk.

5. típus (7 város, 7 község): *E települések mind a vállalkozások számát, mind a tőke nagyságát tekintve a városi átlagnak megfelelő vagy annál kedvezőbb mutatókkal rendelkeznek, ezek a legnagyobb gazdasági központok, ahol a piacgazdaság kiépülése a legelőbbre tart.*

A kategóriák alapján kirajzolódó térképen láthatóvá válik a fejlettebb és elmaradottabb települések köre. Nógrád megyében a kedvező folyamatokat feltételező, átlagosnál nem

rosszabb mutatókkal rendelkező települések a városok és hat község. Emellett egy-egy nagy társaság jelent kedvező lehetőségeket további 12 településen. A fejlettség eme két mutatója alapján kirajzolódó kép megerősíti, hogy *Nógrád megyében a városokban, a fő közlekedési utak mentén és néhány korábbi állami vállalat helyén létrejött nagy társaságnak helyet adó faluban tapasztalható a vállalkozások erejének növekedése*, míg a megye falvaiban a társas vállalkozások száma nagyon alacsony. A falvakban a társaságok egy jelentős részéről feltételezhetjük, hogy lokális szinten működnek, s elsősorban hiányt pótló szolgáltatásokat nyújtanak.

Pest megyében e kategóriák szerint is a Galga-mente és az alföldi falvak lemaradását állapíthatjuk meg. A Felső-Galga-vidéken és a Tápíóságban, valamint Nagykőrös környékén egyetlen település sem rendelkezik az átlagot meghaladó mutatókkal. Az átlaghoz közel került Aszód környéke – ebből kiemelkedik Iklad jelentős gazdaságával –, és a Tápíóság Budapesthez közelebb eső része (Sülysáp, Úri, Kóka, Tápíószecső). Néhány nagy cég jelenlétének köszönhetően a hat tőkeerős Pest megyei településből öt az alföldi térségben található: az agglomerációban Gyömrő és Felsőpakony, valamint Apaj, Albertirsa, Pusztavacs és Tatárszentgyörgy. Vegyes képletűnek tűnik az Ipoly-völgye, ahol a vállalkozások magas arányával Nagybörzsöny, Szokolya és Kemence, valamint a 600 milliós részvénytársasággal büszkélkedő Szob tűnik ki, de emellett hat piciny faluban átlag alatti értékeket kapunk, Zebegényben és Márianosztrán pedig a vizsgált időszakban még nincs bejegyzett társaság.

A társas vállalkozások látványos felfutását a fővárosi agglomerációban tapasztalhatjuk. Ezen belül csak a pesti oldal néhány községe marad el (Alsónémedi, Gyál, Pécel, Maglód és Üllő), valamint a budai részen néhány távolabb eső település (Pilisszentkereszt, Csobánka, és a Zsámbéki-medence falvainak egy része), de az agglomeráció vonala felhúzdízik egészen Szödliget–Csomád–Veresegyházig. Ráckeve és Dabas környéke szintén élénk vállalkozási tevékenységre utaló mutatókkal rendelkezik.

Pest megyében a társaságok alakulásának intenzitása egy viszonylag széles, bár jól behatárolható településkörben magas (lásd fentebb). A magánszektor erősödésének biztos jeleit fedezhetjük fel az agglomerációban, a főútvonalak mentén s természetesen a városokban.

A külföldi tőke szerepe

A bejegyzett új külföldi részesedésű társaságok száma 1993. június végéig Nógrád megyében 49, Pest megyében 456. Nógrád megyében az első külföldi részesedésű társaságot 1990-ben alapították. Ekkor Salgótarjánban, Pásztón, és Bátorfyerenyén összesen hét társaságot alapítottak. 1991-ben további öt, 1992-ben hét település csatlakozott e körhöz. A legtöbb társaságot 1992-ben indították el, összesen 29-et. A külföldi részesedésű társaságok aránya 4,1%, míg az összítőke 7,5%-ának társtulajdonosai külföldiek.

Pest megyében a külföldi tőke megjelenése dinamikusabb és szélesebb körű volt, mint Nógrád megyében. Összesen 88 településen jegyezték külföldi részesedésű társaságot. Ebből 1989-ben öt településen alakult külföldi részvétellel működő társaság. A települések köre 1990-ben 11, 1991-ben 49, 1992-ben 21 és 1993-ban 2 településsel bővült. A legtöbb társaság 1991-ben (228 db) és 1992-ben (189 db) kezdte meg működését. A települések többségében egy-két külföldi részesedésű társaság van, mindössze 12 településen lehet tíznél többet fellelni, és csak hat városban tartanak nyilván húsznál több társaságot (Budaörs, Dunakeszi, Szentendre, Érd, Gödöllő és Vác). Összesen a társaságok 6,2%-ában, az össztóke 12%-nyi részében tulajdonosok vagy tulajdonostársak a külföldiek.

A külföldi tőke változatos formákban jelenik meg. Nógrád megyében 17 betéti társaságban, 9 korlátolt felelősségű társaságban szerepel külföldi tulajdonostárs, s egyetlen részvénytársaság 100%-os olasz tulajdonban van. A tőkét illetően a betéti társaságokba 160 millió forintot fektettek, ebből 103 millió forintot jelent a nagyoroszi magyar-német társaság. Kft.-kben 384 millió forintos tőke működtetésében vesznek részt külföldiek, ebből a nógrádkövesdi kőbányák vállalat 215 millió forinttal részesedik. *A külföldi tőke tehát mind területileg, mind az alaptőkét tekintve koncentráltan helyezkedik el.* Német tőke a külföldi részesedésű társaságok 22%-ában és a működtetett vagyon 32%-ában érdekelt. Osztrák tulajdonos hét társaságban és a tőke 40%-ából részesedik. Emellett egynél több társaságban vannak jelen svájci, olasz és cseh tulajdonosok Nógrád megye gazdaságában.

Pest megyében 270 kft.-ben, 176 betéti társaságban, öt gmk-ban, két közkereseti társaságban, két rt.-ben és egy egyéni cégben találunk külföldi tőkét. Összesen 336 vegyes tulajdonú és 120 tisztán külföldi tulajdonú társaság van Pest megyében. A legtöbb vállalkozó Németországból érkezett, akik 135 vegyes és 46 német tulajdonú társaságban tevékenykednek. Németországot a rangsorban Ausztria követi, összesen 40 társaság vonatkozásában vannak jelen. Jugoszláv tőkét 22, egyesült államokbeli tőkét 21, svájci tőkét 18, svéd tőkét 16 társaságba fektettek be. A legtöbb tőke Németországból származik, az összesen 1,8 milliárd Ft-nyi alaptőke az összes külföldi részesedésű társaságban működő tőke több mint felét jelenti. Ausztriai befektetők 500 millió forint, svájci befektetők 378 millió forint tőke társtulajdonosai.

Pest megyében a külföldi részesedésű társaságok az alaptőke szerint nagyon polarizáltak. A legnagyobb befektetés a törökbálinti Schöller-Budatej Bt., amelyben az összes külföldi résztulajdon közel 30%-a értékesül. A másik oldalon százezer forint alatti tőkével indult 130 társaság, egymillió forint alatti tőkével összesen 171 társas vállalkozás, az összes külföldi részesedésű társaság 38%-a. Egy- és kétmillió forint közötti tőkével 213 társaság működik, ez a társaságok 47%-a. Tízmillió forint feletti tőkével csak 21 társaságot alapítottak, ami az összes külföldi részesedésű társaságnak csupán a 4,5%-a. Az egy társaságra jutó tőke Törökbálinton a legmagasabb, és összesen hét településen haladja meg a tízmillió forintot: Dánszentmiklóson, Vácott, Zsámbékon, Gödöllőn, Pusztavacson és Cegléden. Egy- és tízmillió forint közötti az átlagos tőke 45 településen, ezek közül

érdemes megemlíteni Dunakeszit, Szentendrét, Érdet, Budakeszit és Pomázt. Egymillió és százezer forint közötti az átlagos tőke 29 településen. Figyelemre méltó, hogy a legtöbb külföldi részesedésű társaság székhelyén, Budaörsön e mutató mindössze 651 ezer forint. E csoportba tartozik még Solymár, Budakalász, Kerepestarcsa, Dunaharaszti, Göd és Pilisvörösvár is. Hét településen százezer forint alatti a külföldi részesedésű társaságok tőkéje.

Jellegzetes a külföldi részesedésű társaságok térbeli elhelyezkedése is. *A budapesti agglomeráció szinte minden településén működik külföldi tőke.* Sűrűn találhatók vegyesvállalatok Ráckeve és Dabas környékén, az Ipoly-völgyében, de még a legalacsonyabb vállalkozási mutatókkal rendelkező Galga-mentén, Tápióságban és a megye déli csücskében is fellelhető némi külhoni eredetű tőke. *Vagyis Pest megyében a külföldi részesedésű társaságok viszonylag széles településkörben vannak jelen, de koncentráltan a fejlettebb régiókban található, azaz az agglomerációban, a városokban, valamint Dél-Pest megyében a Duna mentén.*

A telephelyi hálózat

Nógrád megyében 49 székhely településről 54 településen összesen 295 telephelyet létesítettek, Pest megyében 112 településről 114 településre 870 telephelyet jegyeztek be. *Nógrád megyében a telephelyek hálózata hiányos.* A Belső-Cserhát vidékén mindössze néhány településen működik telephely. Figyelemre méltó azonban, hogy Honton, Ipolytarnócon, Csesztvén, Csitárban, Felsőpetényben, Héhalmon és Zabaron, ahol nincs bejegyzett társaság, Nógrád megyei vállalkozások működtetnek telephelyet. *A telephelyek zöme azonban a vállalkozásokat is működtető településeken található.* Nógrád megyei székhelyű társaságok 83 fiókot létesítettek. Ezekből csak hét található megyén belül, 11 Pest megyében, 19 megyén kívül és három külföldön. A legnagyobb számban Budapesten nyitottak fiókot Nógrád megyei vállalkozások. A korábbi évek telephelyi statisztikái és ezen adatok összevetéséből egyértelműen a főváros befolyásának csökkenése állapítható meg.

Pest megyében néhány térség – az Ipoly völgye, Felső-Galga-vidék, Tápióság egyes részei – kivételével telephelyek hálózák be a megye területét. Pest megyében 121 település társaságai 728 fiókot alapítottak. Ebből 80 található Pest megyei településeken, 96 megyén kívül, közülük hét Nógrád megyében, külföldön pedig két fiókot működtetnek. A Pest megyei társaságok legnagyobb számban Budapest piacán jelentek meg, összesen 550 fiókot nyitottak a fővárosban. Ez egyrészt azért fontos, mert e fiókokon és telephelyeken keresztül egy nagy és fizetőképes piacon vannak jelen, ami nagyobb lehetőségeket is hordoz magában. Másrészt ez azt is jelenti, hogy ezek a vállalkozások vannak olyan nagyok, erősek és forgalomképesek, és van akkora és olyan biztos piacuk, hogy képesek egy költséges budapesti fiókot fenntartani.

Az ügyvezetők lakóhelye

Nógrád megyében 82 település 870 cégének, Pest megyében 170 település 4905 társaságának ügyvezetőiről van adatunk. Nógrád megyében az ügyvezetők 17,5%-a nem Nógrád megyei illetőségű, de a településeken a vezetők között a helyi lakosok aránya 63%. Pest megyében az ügyvezetők 55,1%-a lakik az általa vezetett társaság székhelyével azonos településen, 37,1%-a budapesti illetőségű, 5,5%-a külföldi, 3,5%-a pedig más megyében lakik.

A helyi társadalom aktivitásáról és tőkeerejéről tanúskodik, hogy az ügyvezetők között milyen arányban képviseltetik magukat helyi lakosok. Nógrád megyében csak néhány településen van ötnél több vezetőről adatunk, ezért ez a mutatószám keveset mond, így csak a két szélsőségre hívjuk fel a figyelmet. Nógrád megye 82 településéből 32 településen a vállalkozások vezetői között nincs helyi lakos, ellenben 13 településen csak helyi vezető van.

Ezen sajátosság egyik magyarázó változóját a korábbi gazdasági szervezeti rendszerben kell keresnünk. Nógrád megyében zömmel telephelyek működtek, amelyeket néhány központból irányítottak. Ennek következtében *nem alakult ki, illetőleg nagyon vékony azon réteg, amely az átalakulás során új vállalkozások indításához megfelelő gyakorlattal, vezetői ismeretekkel, piaci kapcsolatokkal rendelkezik.* Ez azért fontos, mert leginkább a vállalatok vezető garnitúrája rendelkezik azokkal az ismeretekkel és kvalitásokkal, amelyek a vállalkozások önálló működtetéséhez szükségesek.¹¹

Pest megyében a helyi vezetők aránya 20% alatt marad 41 településen, közülük 21-ben nincs helyi vezető. Az utóbbi körből 14 településen maximum két társaság működik, vagyis a kevésbé fejlett területeken tapasztalható e jelenség. Az is ritka, hogy egy-egy településen csak helyi vezetők vannak, ezen települések szintén a kevésbé fejlett területekről rekrutálódnak, amelyeken néhány apró vállalkozás létezik.

A főváros hatása azonban markánsan megjelenik az egész megye területén. A legfejlettebb régióban, Budapest agglomerációjában minden településen van fővárosi lakóhelyű vezető. A fővárosi vezetők aránya ott magas, ahol viszonylag kevés a gazdasági szervezetek száma. Ezek a települések a budapesti agglomerációban találhatók, vagy éppen ellenkezőleg, a megye periférikus részein az Ipoly-völgyében, a Tápíóságban. *E lemaradó területek a fővárosi vállalkozókon keresztül integrálódhatnak a gazdaság szervezetébe.*

Pest megye vállalkozássűrűség szempontjából kiemelkedő településein az ügyvezetők között helyi és nem helyi vezetőket egyaránt találunk. Az agglomeráció településein a helyi és a budapesti vezetők aránya közel áll egymáshoz, amit a főváros és agglomerációja közötti szoros kooperatív viszony megnyilvánulásának tekintünk. *Az agglomeráció településeinek gazdasága tehát mind a telephelyeken és fiókokon keresztül, mind a vállalkozások vezetői által sok szálon kötődik a fővároshoz és a főváros piacához.*

Összefoglaló megjegyzések

Nógrád és Pest megye a megyék gazdasági fejlettségi rangsorában a szélső pólusokon foglalnak helyet. A gazdasági társaságok különféle adatainak elemzése újból és újból megerősítette a fejlettebb és elmaradottabb településcsoportok, régiók határait.

A városokban, a fővároshoz közeli falvakban, viszonylag erős gazdasággal rendelkező településeken koncentrálódnak a vállalkozások szempontjából fontos előnyök, amelyek leginkább a jobb infrastrukturális ellátottságban, a fizetőképes kereslet koncentrációjában, illetőleg elérhető vagy közeli piacok létében érhetők tetten. Ez a vállalkozások számára kedvező telepítési környezet, amit a megfelelő adottságokkal rendelkező társadalmi rétegek természetesen kihasználnak. Ezzel szemben a másik oldalon a vállalkozások fejlődésének alapvető elemei hiányoznak, *emiat nagymértékben rekonstruálódik a gazdaság térbeli eloszlásának szerkezete.*

Nógrád megyében a kedvező lehetőségek elsősorban a városokban és a fő közlekedési útvonalak mentén koncentrálódnak, míg az ellenpólus, a Belső-Cserhát vállalkozásokban szegény társadalmi-gazdasági elmaradottsággal küzdő vidék.

Pest megyében a magánszektor fejlődésének markáns zónája a budapesti agglomeráció, de erős vállalkozói tevékenységet mutatnak a Duna mindkét partján fekvő települések a Dunakanyarban, valamint a Csepel-szigeten és a Duna mentén fekvő települések és a városok. E kiterjedt fejlett körzet ellenpontját Pest megye alföldi falvai, a Tápíóság és a Felső-Galga-vidék jelenti, de ezekben a térségekben is mindenütt megindult már a társas vállalkozások alakulása.

Nógrád és Pest megye társadalomstatisztikai mutatóinak és a vállalkozások adatainak összevetéséből egyértelműen kitűnik, hogy *a gazdasági átalakulás folyamatai a hátrányok, illetve előnyök újratermelődésének irányába hatnak mind a megyék egészét, mind kistérségeiket tekintve.* A megyéken belüli tagozódás azt igazolja, hogy a gazdasági átalakulás mind a fejlettségi rangsor élcsoportjában, mind a lemaradók között elhelyezkedő megyékben egyaránt belső differenciálódást eredményez, azaz ez a regionális folyamat – legalábbis mennyiségi elemeit tekintve – nem fejlettségfüggő.

Jegyzetek

- ¹ A gazdasági társaságokról szóló 1988. évi VI. törvény megteremtette a gazdaságban szükséges rendszerváltás lehetőségét. Az 1989. évi XIII. törvény az állami vállalatok, leányvállalatok, szövetkezetek, kisiparosok és magánkereskedők, – a törvény címe szerint – a gazdálkodó szervezetek és a gazdasági társaságok átalakulását szabályozza. Az ezek hatására átalakuló szervezetek szintén bekerültek a Cégeközlönybe. A jelen tanulmány szempontjából kevésbé követhető a privatizációs törvények hatása (1992. évi LIII–LV. törvények), az átalakulással nem egyidőben privatizált társaságok esetében nincsenek információink a tulajdonosi szerkezet átalakulásáról.
- ² A mutatót a gazdasági társaságok sűrűsége, a vegyes vállalatok aránya, az átlagos adóköteles jövedelem és a munkanélküliségi ráta faktoranalízisével számolta Nemes Nagy József.
- ³ Ezek a települések: Dorogháza, Sámsonháza, Romhány, Alsótold, Nógrádkövesd, Drégelypalánk, Bercel.

- 4 Adatok forrása: Ipari telephelyi adatok 1990, 1992.
- 5 Az adatokat az Országos Munkaügyi Központ Nógrád Megyei Igazgatósága bocsátotta rendelkezésünkre.
- 6 Idetartozó települések: Vasad, Csévharaszt, Nyáregyháza, Pusztavacs, Mikebuda, Csemő, Nyársapát.
- 7 A vizsgálat során a következő változókat vette figyelembe: a körzet területe, a föld aranykorona-értéke; népességre vonatkozó adatok: állandó lakosság, vándorlási különbözet, idős korúak aránya, az elvégzett osztályok átlaga; foglalkozási szerkezet: aktivitási ráta, iparban, mezőgazdaságban, egyéb ágazatokban foglalkoztatottak aránya, infrastrukturális ellátottsági mutatók: vízhálózat és a telefonhálózat sűrűsége, valamint a személygépkocsik száma, a lakásépítések száma, az egy lakosra jutó SZJA értéke és az egyéni vállalkozások száma. (Fazekas K. 1993, 708. o.)
- 8 Lásd további szempontok: Voszka É. 1993.
- 9 A BKE Szociológia tanszéke és a KSH által készített, az 50 főnél kevesebb foglalkoztatottal működő egyéni és társas vállalkozásokra kiterjedő vizsgálat az esetek közel 40%-ában nem működő vállalkozásokról számolt be.
- 10 A vizsgált időszak után jegyezték be a Nagykőrösi Konzervgyár Rt.-t 1,5 Mrd forintos jegyzett tőkével, így hozzátartozna a fenti sorhoz.
- 11 Kovács K. 1994.

Irodalom

- Czakó Á. – Kocsi T. – Lengyel Gy. – Vajda Á. (1994) Vállalkozók és vállalkozások. KSH–BKE, Budapest, Kézirat.
- Fazekas K. (1993) A munkanélküliség regionális különbségeinek okairól, *Közgazdasági Szemle*, 7–8. 694–712. o.
- Kovács K. (1994) Falvak sorsa, polgáraik sorsa. Kandidátusi értekezés.
- Nemes Nagy J. – Ruttkay É. (1989) A második gazdaság földrajza. Országos Tervhivatal Tervgazdasági Intézet, Budapest.
- Nemes Nagy J. (1993) A formálódó piacgazdaság regionalizmusa. In: *Település, igazgatás, gazdaság a térben* (Szerk.: Kovács Katalin), MTA RKK, Pécs.
- Perger É. (1994) A gazdasági válság és átalakulás hatása Nógrád megye iparára. OTKA 4729. sz. kutatás résztanulmánya, MTA RKK, Budapest.
- Rechnitzer J. (1993) *Leszakadás vagy felzárkózás*. MTA RKK, Győr.
- Schmuck O. (1992) A vállalkozások országos és nagytérégi helyzete. PM G.I.I. Budapest, 1992.
- Váradai M. M. (1993) Vaktérkép. Nógrád és Pest megye kistérségei a társadalomstatisztikai adatok alapján. OTKA 4723 sz. kutatás résztanulmánya. MTA RKK, Budapest
- Voszka É. (1993) Állami társaságok – a „spontán privatizáció” és a kényszerátalakulások szülöttei. *Közgazdasági Szemle*, 1. 24–31. o.

Adatok forrása

1990. évi Népszámlálás Nógrád és Pest megyei kötetei. KSH, Budapest, 1992.
- Nógrád megye 1989, 1990., 1991. és 1992. évi Statisztikai Évkönyve. KSH Nógrád Megyei Igazgatósága, Salgótarján, 1990., 1991., 1992. és 1993.
- Pest megye 1990. és 1992. évi Statisztikai Évkönyve. KSH Budapesti és Pest Megyei Igazgatósága, Budapest, 1992. és 1993.